

მომპოვებლო/მწარმოებლო დიქტომიის გადაზრება ნეოლიბერალიზმის პირობებში

მთარგმნელი: თორნიკე ჭუმბურიძე

ანა ზალიკი - იორკის უნივერსიტეტის გარემოს შემსწავლელი დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი.

სონია კილორან-მაკკიბინი - იორკის უნივერსიტეტის გარემოს შემსწავლელი დეპარტამენტის დოქტორის კანდიდატი.

რესურსებზე წვდომის მიზნით სულ უფრო მზარდმა გეოპოლიტიკურმა მანევრირებამ, და ჭარბი კაპიტალის ფინანსებიდან საქონლისკენ მიმართვამ, გამოიწვია მზარდი საზოგადოებრივი და აკადემიური ინტერესი იმის მიმართ, თუ როგორია მოპოვებით მრეწველობაზე გლობალური წვდომა. მოპოვების ტრანსნაციონალური მოწყობა წარმოაჩენს როგორც გლობალურ ჩრდილოეთსა და სამხრეთ შორის არსებულ დაყოფის სიძლიერეს, ასევე სწრაფ ცვლილებებს სამთომოპოვებით ეკონომიკებში, რაც დაკავშირებულია როგორც ფინანსიალიზაციასთან, ისე BRICS¹-ების აღმასვლასთან. მომპოვებლობის გავრცელება და ინტენსიფიკაცია სულ უფრო ხშირად იწვევს ლოკალურ კონფლიქტებს სამრეწველო საქმიანობის უბნებზე. ეს ცვლილებები მოითხოვს ნეოლიბერალური კაპიტალიზმის პერიოდში კონსტრუირებული მომპოვებლო პროცესების ხელახლა გამოკვლევას.

ეს სტატია ნეოლიბერალურ პერიოდში არსებული მომპოვებლო ეკონომიკების უახლესი ისტორიის განხილვით იწყება, რათა წარმოაჩინოს მწარმოებლო და მომპოვებლო მრეწველობებს შორის განსხვავება. ამის შემდეგ გადავდივართ მომპოვებლობის ახალი მეთოდების მიმოხილვაზე, და რესურსებზე სუვერენიტეტის მოთხოვნასთან მათი კავშირიზე. აქ ჩვენ მოვიყვანთ მაგალითებს ლათინური ამერიკიდან და სხვა ქვეყნებიდან, რათა გამოვიკვლიოთ, ემიჯნება თუ არა გუდინასის (Gudynas, 2010a) 'პროგრესული მომპოვებლობის' ცნება რესურსების ექსპლუატაციის ისტორიულ ფორმებსა და ნეოლიბერალიზაციის პროცესებს. ამ საფუძველზე, ჩვენ წარმოვადგენთ წარმობასა და მომპოვებლობას შორის ურთიერთობის ახლებურ ხედვას, რომელიც ითვალისწინებს მის გარდაქმნას ნეოლიბერალიზმის პირობებში.

ჩვენ გამოვიკვლევთ ორ ურთიერთგამომდინარე პროცესს, რომლებიც წარმოაჩენენ, რომ ბუნების გლობალური დანაწილება კვლავაც აქტუალურია პოლიტიკური

---

¹ BRICS - ხუთი ყველაზე დიდი „ამომავალი“ ეკონომიკის - ბრაზილია, რუსეთი, ინდოეთი, ჩინეთი, სამხრეთ აფრიკა - ასოციაცია. ორგანიზაციის შეკრებები, არსებითად ეკონომიკური ფორუმები, ყოველწლიურად იმართება. (მთ. შენ.)

ეკონომიკების დაყოფისას შედარებით უფრო „მწარმოებლურ“ და შედარებით უფრო „მოპოვებლურ“ ეკონომიკებად, სადაც პირველი შემთხვევაში განვიხილავთ ურთიერთობას საწარმოო პროცესების ორგანიზებების (შრომის/ბუნების ჩათვლით) მიმართებებს შორის, რომელიც ქმნის მეტად თუ ნაკლებად შესაფერის მოპოვებით გარემოს მეტად თუ ნაკლებად სუვერენისტული მარეგულირებელი და ფისკალური სტრუქტურების მეშვეობით; მაშინ როდესაც, მეორეს შემთხვევაში, ამის საპირისპიროდ, წარმოდგენილი იქნება თუ რა ზომით იძენენ ტიპიურად მწარმოებლური სფეროები, დაწყებული სოფლის მეურნეობიდან საფეიქრო მრეწველობამდე, მოპოვებითი წარმოების მახასიათებლებს ნეოლიბერალიზმის პირობებში. ამის საფუძველზე, ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ საჭიროა მეტი ყურადღება დაეთმოს ნეოლიბერალიზმის სპეციფიკურად მოპოვებით ფორმას და მოხდეს მოპოვების უფრო ფართო გაგება, იმდენად რამდენადც ის შედგება ადამიანური შრომის და გარემოს კატეგორიებით. მართლაც, მოპოვებითი ფრონტები, მრავალი სხვადასხვა აზრით, იმიტირებს ნეოლიბერალიზაციის პრაქტიკებს: ის ბუნებრივი გარემოს კომოდიფიკაციის მძალვრი მექანიზმია, ხოლო, ტერიტორიის შემოფარგვლით და ფინანსიალიზაციასთან კავშირით, ის ატარებს იმ მახასიათებლებს, რაც ზოგს ესმის, როგორც თანამედროვე „დაგროვება მიტაცებით“ (Harvey 2003).

მოპოვებითი ინდუსტრიების ისტორია და დებატები მის გარშემო

სანამ წარმოვადგენთ ჩვენს არგუმენტს ნეოლიბერალიზმში მოპოვების როლის შესახებ, აუცილებელია განვმარტოთ ტერმინი და ავხსნათ მისი ღირებულება, როგორც ანალიტიკური ჩარჩო. ბუნებიდან რესურსების მოპოვება და მათი ექსპორტირება სხვა ქვეყნების ეკონომიკებში ცენტრალური მნიშვნელობის იყო კოლონიზაციისთვის (Frank 1969; Girvan 1978; Amin 1977; Clark and Foster 2009) და მიიჩნეოდა როგორც ბარიერი, რომელსაც გლობალური სამხრეთის სახელმწიფო ეკონომიკები იყენებდნენ, რათა დაეძლიათ სიღარიბე ეროვნული განვითარების პროცესების ხელშეწყობით (Prebisch 1950; Sunkel and Paz 1970). ნედლი რესურსების ექსპორტის პრობლემა ბევრნაირად თეორიზდა: დაწყებული დამოკიდებულების მკვლევარების (dependency scholars) შეხედულებიდან ცენტრალურ და პერიფერულ ეკონომიკებს შორის მიმოცვლის თაობაზე (Baran 1968; Frank 1969), დამთავრებული ლათინურ ამერიკული სტრუქტურალისტური ინტერპრეტაციებით შიდა ბაზრების განვითარების საჭიროების შესახებ (Prebisch 1950; Furtado 1976). ამასთან, თავად ინსტიტუციური თეორიის და კონვენციური ეკონომიკის შიგნით, „რესურსების წყევლის“ თეორია აცხადებდა, რომ ბუნებრივი რესურსების სიმრავლე აფერხებს ეროვნულ განვითარებას, წახალისებს რა გადასახადის მოკრებისკენ მიმართულ ქცევას (Auty 1993; Karl 1997).

მიუხედავად იმისა, რომეს მიდგომები ძლიერ განსხვავდება, მათ აერთიანებთ ფოკუსი სახელმწიფოს ცენტრალურობაზე და ანალიზი მწარმოებელი ქვეყნის შიდა ეკონომიკასთან მიმართებით. ვირჩევთ რა ანალიტიკურ ჩარჩოდ მოპოვებას, ჩვენ ვცდილობთ გავცდეთ სახელმწიფოებს, რათა ყურადღება იმ აქტორებს მივაპყროთ, რომლებსაც გააჩნიათ მოთხოვნა რესურსებზე და იმ ისტორიულ პოლიტიკურ ეკონომიკას გლობალურ დინებებს დავაკვირდეთ, რომლის ნაწილსაც ეს აქტორები წარმოადგენენ. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო საკვანძო მნიშვნელობისაა

მოპოვების მართვაში, სხვადასხვა სახელმწიფოებს შორის ერთგვაროვანი მახასიათებლების არსებობა მიაწინებს, რომ მოპოვება განაპირობებს გამოცდილებების ერთგვაროვან წყებას, რომლებიც შემოისაზღვრება არა ქვეყნის სპეციფიკით, არამედ მოპოვების ტრანსნაციონალური განზომილებით. (Campbell 2003). შესაბამისად, სახელმწიფოზე ფოკუსირებამ შეიძლება გადაფაროს ლოკალურ დონეზე არსებული საკითხები და ცალკეული რესურსების მატერიალურობა. ამიტომაც მოპოვებაზე ფოკუსირებისას, ცალკეული სახელმწიფოების ქმედებებ-უმოქმედობიდან ჩვენ ყურადღება მრავალდონიან ანალიზზე გადაგვაქვს, რომელიც არა მხოლოდ შრომისა და რესურსების მოპოვების ნაკადების გლობალური სამხრეთიდან გლობალური ჩრდილოეთისკენ გადატანას აკვირდება, არამედ ასევე ადგილობრივ გამოცდილებებსაც ითვალისწინებს.

ტერმინს **მოპოვებითი** („ექსტრაქტული“) აქ ვიყენებთ იმისათვის, რომ აღვნიშნოთ ბუნების (რაც მოიცავს როგორც ადამიანურ შრომას, ისე არა-ადამიანურ რესურსებს) იმგვარი ჭარბი ექსპლუატაცია, რომელიც დროთა განმავლობაში ძირს უთხრის თავად ამ ექსპლუატაციის არსებობის პირობებს, ოკონორის (O'Connor, 1988) „კაპიტალიზმის მეორე წინააღმდეგობრიობის მსგავსად“. სწორედ ასეთმა ჭარბმა ექსპლუატაციამ გამოიწვია ეკოლოგიური კრიზისები, რაც გამომდინარეობდა წარმოების საძირკველიდან რესურსზე ადამიანური მოთხოვნის გამოცალკევების, ანუ რაც მეტაბოლურ ნაპრაღად (metabolic rift) მოიხსენიება (Marx 1993; Foster 1999; Burkett 1999). მკვლევარების ხაზს უსვამდნენ, რომ ეს დინამიკა ურბანულ-რურარულ დაყოფებს სცდება და სივრცულად დისტანცირებულ კოლონიური რესურსების ფრონტებსაც მოიცავს, მაგალითად შაქრის პლანტაციებს და ვერცხლის მოპოვებას ამერიკის კონტინენტებზე (Moore 2000; 2003). სხვადასხვა სააზროვნო სკოლები მიაწინებენ იმაზე, რომ ინდუსტრიულ წარმოებას გააჩნია უნარი, თვალსაჩინო გახადოს ეკოლოგიური საზღაურები, რაც თავის მხრივ გზას უხსნის უფრო ინტენსიურ მოპოვებას და, ამავდროულად, აჩენს გრძელვადიან ეკოლოგიურ პრობლემებს, მათ შორის როგორცაა კლიმატის ცვლილება. მაგალითისთვის, კორპორატიულ ფირმებს შორის ტრანზაქციებზე ეკონომიკის აქცენტმა (Coase 1997, 1998) ხელი შეუწყო იმის თეორიზებას, თუ როგორ ხდება ამავე ფირმების მიერ ეკოლოგიური საზღაურის გადატანა საჯარო სიკეთეებზე (Powell and Di Maggio 2012). ეს პერსპექტივა წლების განმავლობაში მიიჩნეოდა ნეოლიბერალური ენვარიომენტალიზმის მთავარ საფუძვლად. ამის მიუხედავად, როგორც კაპიტალიზმის მეორე წინააღმდეგობრიობის და მეტაბოლური ნაპრაღის თეორიები, ისე მეოცე საუკუნეში აღმოცენებული „ეკონომიკური საზრისის“ კონსტრუქტივისტული ანალიზი (Escobar 1995; Mitchell 1998) ავლენს, რომ მოპოვებითი საქმიანობები „ანკლავირებულია“ როგორც სივრცულად, ასევე ფორმალური პოლიტიკის თვალსაზრისითაც.

საგულისხმოა, რომ მარქსისტული თეორიის შიგნით, გაკრიტიკებულია ის მიდგომები, რომლებიც კონცენტრირდებიან ბუნებრივი რესურსების მოპოვებაზე, რადგან ისინი ყურადღებას მხოლოდ სავაჭრო ურთიერთობებზე და სივრცით მიმოცვლაზე ამახვილებენ, და არა მაგალითად შრომით ექსპლუატაციაზე. ბრენერი დამოკიდებულების თეორიას (dependency theory) და მსოფლიო სისტემების თეორიას

(World system theory) ბრალს სდებდა შრომის საკითხისადმი არასაკმარის ყურადღებაში (Brenner 1977), რამაც ბლაუტს (Blaut 1994) უბიძგა გულმოდგინე კრიტიკა მიეძღვნა მისთვის ევროცენტრულობის გამო. ძირითადი პროდუქტების კანადურ თეორიას (staples theory), რომელიც თავის მხრივ შთაგონებულია დამოკიდებულების ანალიზებით და იმპერიალიზმისადმი სივრცითი მიდგომებით, მოუწია აეტანა კრიტიკა, რომელიც მას “სასაქონლო ფეტიშიზმად” აცხადებდა იმის გამო, რომ ის ყურადღებას შრომითი ექსპლუატაციის ნაცვლად, მოპოვებით ფრონტებს მიაპყრობდა (McNally 1981). ამ კრიტიკების გათვალისწინებით, და, ამასთან ანთროპოცენტრიზმი და ევროცენტრიზმი თავიდან არიდების მიზნით, ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ **ექსტრაქცია** (იგივე მოპოვება) შეიძლება მოიცავდეს ისეთ პროცესებს, რომელთა მეშვეობითაც მშრომელებისგან სამუშაო ძალის ექსტრაქცია ხდება. ნეოლიბერალური გლობალიზაციის ეპოქამ შესაძლებელი გახადა გლობალური სამხრეთის ქვეყნებიდან სამუშაო ძალის მზარდი ექსტრაქცია ექსპორტის გადამუშავების ზონების² ჩამოყალიბებით და ჰიპერ-ექსპლუატაციური სამუშაო პირობების მხარდაჭერით.

ნეოლიბერალიზმის პირობებში, მოპოვებითა ინდუსტრიებმა ახალი მახასიათებლები შეიძინეს, რამაც ისინი გლობალური ვაჭრობის დინამიკისთვის საკვანძო მნიშვნელობის გახადა იმ ფორმით, რომელიც კლასიკური იმპერიალიზმს მოგვაგონებს (ამ უკანასკნელზე იხ. Moore 2003). მინერალებით მდიდარი ძარღვებისა და დაბალნახშირბადიანი წიაღისეული საწვავის ამოწურვასთან ერთად, ინდუსტრია სულ უფრო ხშირად მიმართავს ზოლოვან მოპოვებას³. ეს ენერგოინტენსიური და სივრცეში გაწეილი პროცესები უზარმაზარი ოდენობის ნარჩენებს და ვრცელ სივრცით კვალს ტოვებენ (Bridge 2004). განსხვავებით, ქვანახშირის წარმოების ზენიტისგან, რომლის დროსაც, კაპიტალის დაბალმა ორგანულმა შემადგენლობამ⁴ ლიბერალური დემოკრატიის პირობებში ინდუსტრიული წარმოების წილის ზრდით მშრომელთა ძალაუფლების გაზრდა განაპირობა, თანამედროვე მოპოვებითი პროცესები უფრო ტექნოლოგიურად და „ბუნებითად“ ინტენსიურები გახდნენ. ეს ტენდენცია კიდევ უფრო გააღრმავა წინა ათწლეულში საქონელზე ფასების, ხოლო

²ექსპორტის გადამუშავების ზონა (export processing zone) - გლობალური სამხრეთის ნეოლიბერალურ მთავრობებში პოპულარული „სპეციალური ეკონომიკური ზონის“ ერთ-ერთი ვარიანტი. მსოფლიო ბანკის თანახმად, ექსპორტის გადამუშავების ზონა არის „ინდუსტრიული ნაკვეთი.... რომელიც სპეციალიზდება ექსპორტისთვის წარმოებაზე. ის სთავაზობს ფირმებს თავისუფალი ვაჭრობის პირობებს და ლიბერალურ სარეგულაციო გარემოს“. 2003 წლისთვის, 116 ქვეყანაში მოქმედ ექსპორტის გადამუშავების ზონებში 43 მილიონი ადამიანი იყო დასაქმებული. (მთ. შენ.)

³ ზოლოვანი მოპოვება (strip mining) - მოპოვებითი მეთოდი, რომელიც გულისხმობს მადანის მოსაპოვებლად მის თავზე, ზედაპირთან და მის ახლოს მდებარე მიწისა და კლდის ფენის მოშორებას. ძირითადად გამოყენება ქვანახშირის მოსაპოვებლად (მთ. შენ.)

⁴ კაპიტალის ორგანული შემადგენლობა - კარლ მარქსის ტერმინი. გულისხმობს თანაფარდობას ცვლად კაპიტალს (სამუშაო ძალის ღირებულებას) და მუდმივ კაპიტალს (მასალები და ფიქსირებული ხარჯები) შორის. მარტივად რომ განვმარტოთ, რაც უფრო მაღალია სამუშაო ძალის ღირებულება - მშრომელებისთვის გადახდილი ხელფასი - და რაც უფრო დაბალი - ტექნიკური და ტექნოლოგიური ხარჯები, მით უფრო დაბალია კაპიტალის ორგანული შემადგენლობაც. აქაც სწორედ ეს იგულისხმება - რაკი ქვანახშირზე დაფუძნებული ეკონომიკის ზენიტში ტექნოლოგია ჯერ კიდევ არ იყო სათანადოდ განვითარებული, და სამუშაო ძალა წარმოების ბევრად მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენდა, მშრომელებს მეტი ძალაუფლება ჰქონდათ კაპიტალისტებთან მიმართებაში. აღსანიშნავია, რომ მარქსის თანახმად, კაპიტალის ორგანული შემადგენლობა, თავად კაპიტალიზმის ბუნებიდან გამომდინარე, აუცილებლად იზრდება ტექნოლოგიებისა და დისციპლინური მეთოდების გაუმჯობესების მეშვეობით. (მთ. შენ.)

სპეკულაციასა და ფინანსიალიზაციაში რესურსების როლის ზრდამ. ამ ექსპანსიასთან ერთად, სახეზეა მოპოვების ცვალებადი ტრანსნაციონალურ მახასიათებლები, რომელთა პირობებშიც, მოპოვებითი კაპიტალი სტრატეგიულად პოზიციონირდება ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა კანადა, სადაც ხელსაყრელი სარეგულაციო გარემოა (Deneault and Sacher 2012). „რბოლა ქვევით“ (race to the bottom)⁵ ეკონომიკური კონცეპტის კვალდაკვალ, ფინანსიალიზაციის პირობებში არსებული კორპორატიული სტრატეგია ცდილობს ჯერ ჩამოაყალიბოს, და ამის შემდგომ ფული დააბანდოს დაბალხარჯიან გარემოში, რათა შეამციროს მოპოვებასთან დაკავშირებული რისკი. (Emel and Huber 2008).

ამასთან, როგორც კრიტიკულად განწყობილი მკვლევარები აღნიშნავენ, გლობალურ ბაზრებში დაბალი ხელმისაწვდომობის შენარჩუნება გამოიყენებოდა ფასის ქვედა ზღვრის შესანარჩუნებლად, რაც ერთგვარი უსაფრთხოების ბალიშის ფუნქციას ასრულებდა მოგების წილის ვარდნის შემთხვევაში (Mitchel 2002; Bina 2006; Labban 2008; Bridge and Le Billon 2012). მაგალითისთვის, ნავთობის სექტორში Achnacarry-ს შეთანხმების მსგავსი კორპორატიული-კარტელური გარიგებები შედგა, რათა საბაზრო დეფიციტი შენარჩუნებულიყო. კრიტიკული ანალიზის თანახმად, OPEC⁶-ის შექმნამ გააძლიერა გლობალური სამხრეთის რესურსული სუვერენულობა (Coronil 1997; Mommer 2002), გაზარდა რა მისი წევრების უნარი, გავლენა მოეხდინათ გლობალურ ფასებზე და ამგვარად შეენარჩუნებინათ მაღალი მოსაკრებელი. თუმცა, საბოლოო ჯამში, მაღალი ფასები ხელს აძლევდა ტრანსნაციონალურ კომპანიებსაც, რომლებიც პარასახელმწიფოებრივ ნავთობის კომპანიებთან თანამშრომლობდნენ (Nitzan and Bichler 1995). ნავთობისა და ბუნებრივი აირის ფასების ბოლოდროინდელი ვარდნა, იმის გათვალისწინებით, რომ აშშ ფიქალური⁷ მოპოვების განვითარებით გადადის ჰიდროკარბონატული ენერჯის დამოუკიდებლობაზე, ცვლის როგორც ნავთობისა და ბუნებრივი აირის, ასევე სხვა მოპოვებული საქონლის წარმოების სტრატეგიულ ლანდშაფტსაც.

ნეოლიბერალიზმის მომპოვებლური ფორმა

ჩვენ ვუერთდებით მომპოვებლური ინდუსტრიების იმ მრავალ კრიტიკულ მკვლევარს, რომლებიც სკეპტიკურად უყურებენ როგორც რესურსების წყველის თეორიას, რომელიც ტკბილად ფანტაზირებს სახელმწიფოს ინსტიტუციებზე და ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებს ამ დინამიკების ჩამოყალიბებაში კორპორატიული

⁵ ეკონომიკური პრინციპი, რომლის პირობებშიც, მთავრობები ცდილობენ, მიიზიდონ ინვესტორები ან/და უფრო „კონკურენტუნარიანი“ გახადონ ადგილობრივი კომპანიები მათთვის გადასახადების შემცირებით და რეგულაციების შერბილებით. (მთ.შენ.)

⁶ OPEC - ნავთობის ექსპორტიორ ქვეყანათა ორგანიზაცია. 1960 წელს დაარსეს ირანმა, ქუვეითმა, ერაყმა, საუდის არაბეთმა და ვენესუელამ, ნავთობის ფასებზე მეტი კონტროლის ქონის მიზნით. ამჟამად ითვლის 15 წევრს, რომელთა უმეტესობაც გლობალური სამხრეთის წარმომადგენელია. (მთ.შენ.)

⁷ ფიქალური მოპოვება (shale gas/oil extraction/fracking) - ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მოპოვების არაკონვენციური გზა. სულ უფრო აქტუალური ხდება განსაკუთრებით აშშ-ში ტექნოლოგიების განვითარების გამო და 2018 წელს საშუალება მისცა ქვეყანას, გამხდარიყო ნავთობის უმსხვილესი მწარმოებელი მსოფლიოში. მეთოდს ხშირად აკრიტიკებენ იმის გამო, რომ მოპოვების პროცესი ძლიერ უარყოფითად აისახება ბუნებრივ გარემოზე. (მთ.შენ.)

ფორმისა და კაპიტალისტური ეკონომიკური ურთიერთობების როლს, ისე კორუფციისა და მოსაკრებელის-ძიების დისკურსების დიდ წილში იმპლიციტურად მოაზრებულ ლატენტურ რასიზმს. (Watts 2004). მიუხედავად ამისა, აქვე ვაღიარებთ რომ, გარკვეულ ნიშან-თვისებები, რომლებზეც რესურსების წყველის თეორია მიაჩნებდა, ემპირიულად მოკვლევადია - მაგალითისთვის, საგარეო ვაჭრობის მაღალი ხვედრითი წილი ქვეყნის სამრეწველო სექტორებთან შეფარდებით მართლაც ამცირებს მთავრობების შესაძლებლობას, მოიპოვონ საჯარო ლეგიტიმაცია გადასახადების შესაგროვებლად. ასევე ელიტების ძალაუფლება, რომელიც ეფუძვნება ექსპორტზე დამოკიდებულ სასაქონლო სექტორებთან მათ კავშირს, ამცირების ჰეგემონიის განსაზღვრაში ხალხის როლს და გზას უკაფავს ადამიანის უფლებების დარღვევას რესურსების მოპოვების უზრუნველსაყოფად. ამგვარადვე, გლობალური ფინანსიალიზაციის პირობებში, არსებობს ე.წ. „ჰოლანდიური დაავადების“ საფრთხე, რაც გულისხმობს მაღალფასიანი მინერალების ექსპორტის შედეგად ეროვნული ვალუტის ღირებულების ჭარბ ზრდას, რამაც შეიძლება ძირი გამოუთხაროს ქვეყნის ეკონომიკის სხვა სექტორების საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობას, მათ შორის ისეთებისაც, რომლებიც მსხვილი დამსაქმებლები არიან.

მომპოვებლური ინდუსტრია ხშირად ექსპორტზე ორიენტირებული საქმიანობაა, რომელიც შემოგარენი ეკოლოგიური ზონის მატერიალურ დეგრადაციას იწვევს. ამ ინდუსტრიის მოთხოვნა შრომაზე ან კაპიტალ ინტენსიურობა ტექნოლოგიების ცვლილებასთან ერთად ისტორიულად ცვალებადია, და ასევე სპეციფიკური რესურსების მატერიალური თვისებებიდან გამომდინარეც განსხვავდება. ჩვენ ვეყრდნობით ბანქერის (Bunker 1984) ხედვას მოპოვების მოდელების თაობაზე, რომლის თანახმადაც, მოპოვებითი ეკონომიკები განსხვავდებიან მწარმოებლური ეკონომიკებისგან და აქვთ უნიკალური მახასიათებლები, როგორც სივრცულად, ისე ინტენსიურობის თვალსაზრისით. მიუხედავად ბანქერის ამტკიცებისა, რომ მომპოვებლური და მწარმოებლური სისტემები ურთიერთდამოკიდებულია, ის უპირისპირდებოდა განვითარების დომინანტურ თეორიებს, რომლებიც, მისი თვალსაზრისით, არასაკმარის ყურადღებას უთმობდნენ მოპოვების უნიკალურ ბუნებას, და განვითარებაზე მის გავლენას. წარმოებისა და მოპოვების ურთიერთდაკავშირებულობის მიუხედავად, ბანქერი მიაჩნებდა იმაზე თუ როგორ დაშორდნენ ეს პროცესები ერთმანეთს გეოგრაფიულად, რამაც მსოფლიოს ერთი ნაწილი მომპოვებლობის არეალში მოაქცია, ხოლო მეორე წარმოებაზე კონცენტრირდა. მართლაც, დროთა განმავლობაში, გარკვეული საქონელზე მოთხოვნის გლობალურმა ცვლილებებმა წარმოების ორგანიზების ცვლილებაც გამოიწვია. დასაწყისში, ბანქერი მიზნად ისახავდა თავიდან აცილებინა მოპოვების და წარმოების ადგილებთან დაკავშირებული ურთიერთობების აისტორიული ფანტაზირება, ამტკიცებდა რა, რომ წარმოებისა და მოპოვების ყოველი ადგილობრივი მოდელი უნდა განვიხილოთ, როგორც ცალკეული (Bunker 1984). ამგვარად, მისი უფრო გვიანდელი ნაშრომი პოლ ჩიკანტელთან (Paul Ciccantell) ერთად, *გლობალიზაცია და რბოლა რესურსებისთვის (Globalization and the Race for Resources)*, გვთავაზობს უფრო რელატიურ ხედვას, რომელიც კონცენტრირდება იმ საწარმოო განზომილებებზე, რომლებიც დაკავშირებულია ცალკეულ ბუნებრივ რესურსებთან, მათ ტრანსპორტირებასთან და

ცვლილებასთან დროთა განმავლობაში, სადაც ის ასკვნის, რომ მომპოვებლური ეკონომიკები „უფრო განიცდის, ხოლო მწარმოებლური ეკონომიკები კი უფრო დაჯგუფდა“ (Bunker and Ciccantell, 2005, 12). აქ ნაშრომში გადამწყვეტი ის განსხვავებული გზაა, რომლითაც სივრცისა და დროისადმი დეფანტაზირებული და ამასთან ისტორიზებული მიდგომა ჩამოყალიბებული.

ამ დაკვირვებების მიუხედავად, და ნეოლიბერალიზმის პირობებში გლობალური პოლიტიკური ეკონომიკის ცვლილების კვალდაკვალ, მოპოვებისა და წარმოების ბუნება შეიცვალა და ამ პროცესების ურთიერთდამოკიდებულება განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს. ჩვენ გარკვეული ცვლილებები შეგვაქვს მწარმოებლურ და მომპოვებლურ ეკონომიკებს შორის განსხვავებების ბანქერისეულ ხედვაში. ამისთვის ვითვალისწინებთ, რომ თვით მომპოვებლური ინდუსტრიების შიგნითაც კი ეკონომიკები შეიძლება იყოს შედარებით მომპოვებლური ან მწარმოებლური, იქიდან გამომდინარე, თუ როგორია მათი მიმართება გლობალურ ეკონომიკასთან, და ეროვნულ ცნობიერებასთან, და ასევე როგორ ეპყრობიან მშრომელებს თავად ამ ეკონომიკური რეჟიმის შიგნით. ბოლო ნახევარ საუკუნეში, ის, რაც შეგვიძლია გავიგოთ, როგორც დაყოფა მოპოვებასა და წარმოებას შორის გარდაიქმნა: მოპოვება მოიცავს ბუნების წარმოების სპეციფიკურ ფორმებს, ხოლო ყოფილმა მწარმოებლურმა ინდუსტრიებმა სულ უფრო მეტად შეიძინეს მომპოვებლური ბუნება.

მიუხედავად იმისა, რომ მარქსისტი კრიტიკოსებისთვის საწარმოო და მოპოვებითი სისტემების გამიჯვნა ერთმნიშვნელოვნად სამუშაო ძალის როლზეა დაფუძნებული, მოპოვებაზე, როგორც წარმოებისგან სრულიად განცალკევებულ პროცესზე მეტისმეტ აქცენტირება დაკავშირებულია რისკთან ყურადღების მიღმა დაგვრჩეს შრომა, რომელიც ჩართულია მოპოვების პროცესში. ამ ნაკლოვანებებზე გამოსახმაურებლად, ჩვენ ხაზს ვუსვამთ, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ბუნების წარმოების თეორიზება. სმიტი (Smith 2007) ყურადღებას ამახვილებს იმ მიდგომაზე რომლითაც რესურსებიც ისევე იწარმოება, როგორც სავაჭრო საქონელი, რაც აბუნდოვნებს მოპოვებით და საწარმოო პროცესებში შორის დაყოფას. ის ხაზს უსვამს, რომ კაპიტალისტური ბუნება „ყოველთვის კომოდიფიცირებული იყო“, რაკი სახმარი ღირებულება ერთი უბნიდან ამოიღება და მეორეში გადაინაცვლებს ისეთი პროცესის გავლით, რომელიც გარდაქმნის მიწას და მშრომელებს, ხოლო დაშორებული ადგილებს ტრანსპორტითა და ვაჭრობის მეშვეობით ერთმანეთთან აკავშირებს (25). როგორც ქორონილი (Coronil 1997) ამტკიცებს, წარმოება მიემართება როგორც მატერიალურ, ისე საქონლის შექმნასთან დაკავშირებულ კულტურულ პროცესებს და ამ პროცესებში ჩართულ სოციალურ აგენტებს. ამის საფუძველზე, საქონელი, რომელიც მოპოვებითი პროცესის შედეგია, მართლაც რომ წარმოებული საქონელია, მაგრამ ეს წარმოება თავისი არსით ერთდროულად მატერიალური, სოციალური და სამართლებრივ-პოლიტიკურია. იმას, რაც „მოპოვებით“ საქონლად მოიხსენიება, ქორონილი აღწერს როგორც „მოსაკრებლის-მომხვეჭელ“ ან „ბუნება-ინტენსიურს“ (Coronil 2000), რათა ამით აღწეროს ის, როგორც არადამიანური ბუნებების ექსპლუატაციაზე ძლიერ დამოკიდებული კომპონენტების ერთობლიობა. შესაბამისად, ამ სექტორის წვლილი ნაციონალურ და რეგიონალურ

ეკონომიკურ ზრდაში, როგორც ქვემოთ განვიხილავთ, განპირობებულია მისი მფლობელობის სტრუქტურით (Zalik 2008a).

მიმართება ბუნების მოპოვებას და მის კომოდიფიკაციას, ტრანსპორტირებას და ბაზარზე გატანას შორის, დროთა განმავლობაში და სხვადასხვა გეოგრაფიულ წერტილში, მნიშვნელოვან გამოწვევებს უქმნიდა მომპოვებლობაზე დამოკიდებულ ეკონომიკებს. სხვადასხვა განაზრებები სხვადასხვაგვარად ცდილობს განიხილოს როლი, რომელსაც მოპოვება თამაშობს ბუნების გლობალურ დაყოფაში და ასევე გამოკვეთოს ის თავისებურებები, რაც მას საწარმოო პროცესებისგან განასხვავებს. ამის მიუხედავად, ჩვენ აქ მიზნად ვისახავთ ხაზი გავუსვათ მწარმოებლური და მომპოვებლური პროცესების არა სხვაობას, არამედ მათ ურთიერთდამოკიდებულებას და იმას, რომ როგორც ნეოლიბერალური წარმოება ემყარება მოპოვებით შრომით ურთიერთობებს, ასევე რესურსების მოპოვებაც ემყარება წარმოების სპეციფიკურ ურთიერთობებს. გლობალური იმპერიალიზმის და კოლონიალიზმის თეორიებში რესურსების მოპოვების და მისი სივრცეში ტრანსპორტირების ცენტრალური როლის გათვალისწინებით, მათი თეორიზება ნეოლიბერალიზმის კონცეპტუალიზებისთვის ცენტრალურად მიგვაჩნია. ეს არსებითია როგორც იმ გამოწვევების გასაგებად, რომელსაც მოპოვების ახალი ფორმების შესახებ მოსაზრებები ეჩვენებინ, ასევე იმ წინააღმდეგობრივობის გასაგებად, რომელიც თან სდევს სოციალურად ორიენტირებულ ნაციონალიზებულ მოპოვებით ინდუსტრიებს.

რესურსების სუვერენულობა და ნეოექსტრაქტივიზმი

ახალი ექსტრაქტივიზმის კონცეპტმა, ყველგან და განსაკუთრებით კი ლათინურ ამერიკაში, დებატები წარმოშვა რევოლუციური ცვლილებების შესაძლებლობასთან დაკავშირებით, რომელიც ექსპორტზე ორიენტირებულ მომპოვებლურ მოდელს უკავშირდება. ჰენრი ველტმაიერი და ჯეიმს პეტრასი (Veltmeyer and Petras 2014) ახალ ექსტრაქტივიზმს განსაზღვრავენ როგორც „ფორმას, რომელიც მომპოვებლურმა კაპიტალმა და იმპერიალიზმმა შეიძინა კრიზისში მყოფი ამჟამინდელი ცვალებადი სისტემის (კაპიტალიზმის) და მოდელის (ნეოლიბერალიზმის) პირობებში“. ახალი ექსტრაქტივიზმი ცდება სამთო მოპოვების ფარგლებს და თავის თავში მოიცვას ბუნებრივი რესურსების იმგვარ აპროპრიაციას და ინტენსიური გადამუშავებას, რომელიც გაზარდის ექსპორტს სექტორების მთელ წყებაში. გუდინასი (Gudynas 2010a), ამ ტერმინის ავტორი, მიანიშნებს კლასიკურ ექსტრაქტივიზმსა და ამ “ახალ” ფორმას შორის არსებულ განსხვავებაზე, მიუთითებს რა სახელმწიფოს როლზე, როგორც მთავარ განმასხვავებელ ასპექტზე. გუდინასი ამტკიცებს, რომ ბოლოდროინდელმა ცვლილებამ ლათინურ ამერიკაში მძლავრად მემარცხენე სახელმწიფოები აქცია მომპოვებელ აქტორებად, რომლებიც ცდილობენ ბუნებრივი რესურსების მოპოვების შედეგად მიიღონ მოსაკრებელი, რომელსაც ისინი სოციალურ პროგრამებზე მიმართავენ. მიუხედავად იმისა, რომ ეს სახელმწიფოები ნეოლიბერალიზმთან დაპირისპირებაში მყოფებად პოზიციონირდებიან, ექსტრაქტივიზმის ზღუდეები და კომოდიფიკაციის ის დონე, რომელსაც ეს პროცესი მოითხოვს, გუდინასის აზრით ნეოლიბერალური მიმოცვლის მექანიზმს იმეორებს.

მოცემულ ნაშრომში ერთმანეთთან აკავშირებს ბოლოდროინდელ და მზარდ სამეცნიერო ინტერესს ლათინურ ამერიკულ ნეოსტრუქტურალიზმთან და მასთან ასოცირებულ ნეოდეველოპმენტალიზმის ფორმებთან დაკავშირებით, რომელიც მოიცავს მარცხნივ გადახრილ სოციალური პოლიტიკების წყებას და მასში შემავალ სახელმწიფოს მხრიდან რესურსებზე სუვერენულობის გამტკიცების პოლიტიკას (Leiva 2008). ეს უკანასკნელი (რესურსებზე სუვერენულობა) მიღწეული იქნა ერთის მხრივ როგორც ტრანსნაციონალური ფირმების მიერ გადასახდელი მოსაკრებლის და პრივილეგიის საფასურის გაზრდით, ისე პირდაპირ ნაციონალიზაციის გზით. ამ მხრივ, ყველაზე მეტის ყურადღება მორალესის ჩილემ და ჩავესის ვენესუელამ მიიპყრო, მაგრამ მსგავსი მაგალითები ეკვადორიდან და არგენტინიდანაც შეგვიძლია მოვიხმოთ. ეს პოლიტიკა, მოპოვებითი ინდუსტრიებიდან ამონაგები სარგებლის სოციალურ ინვესტირებაში მიმართვის გზით, მიზნად ისახავდა დაპირისპირებოდა ე.წ. „რესურსების წყევლას“. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ სახელმწიფოების მთავრობები განუხრელად მისდევდნენ მოპოვებლობიდან მიღებული ამონაგების სოციალური პროგრამებში რეინვესტირების გადაწყვეტილებას, დანარჩენები აკრიტიკებენ მათ, როგორც ჩრდილოური იმპერიალისტური დინამიკების გამგრძელებლებს.

ბოლივიაში ბუნებრივი აირის სექტორის ნაციონალიზების და სამთო მოპოვების კანონმდებლობის რეფორმირების პოლიტიკა, და ვენესუელაში მოპოვებაზე ლიცენზიის საფასურის გაზრდა, შეგვიძლია დავახასიათოთ, როგორც ახალ ექსტრაქტივიზმის პოლიტიკა, რადგან ორივე მათგანი გულისხმობს გადასახადებისა და ამონაგების საფასურის მეშვეობით ექსპორტიდან მეტი პირდაპირი სარგებლის მიღებას, და დასაქმების მეტი შესაძლებლობის შექმნას მოსახლეებისთვის. სუბსაჰარულ აფრიკაში, „სამთო მოპოვების აფრიკული ხედვაც“ მსგავს მცდელობას ასახავს - მიაღწიონ უფრო პროგრესული შედეგს წიაღისეულ საქონელზე გლობალური ფასების ზრდის შედეგად (Graham 2013). ერთი შეხედვით ასეთი პოლიტიკები მიზნად ისახავენ დაუპირისპირდნენ ადამიანის უფლებების და გარემოსთან დაკავშირებული უფლებების დარღვევებს, მათ შორის გამოუძიებელ მკვლევლობებსაც, რომლებიც სამთო-მოპოვებით სექტორში უცხოური ინვესტიციის ზრდის თანმსდევნი მოვლენა იყო ლათინურ ამერიკაში და სხვაგანაც (ამის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითები გვატემალა, მექსიკა, პერუ, ტანზანია და პაპუა ახალი გვინეა), მაგრამ როგორც გუდინასი (Gudynas 2010a) და სხვებიც აღნიშნავენ, და როგორც ბოლო დროის კვლევებიც აჩვენებს, ექსპორტზე მიმართულ სამთო-მოპოვებით ინდუსტრიის დინამიკა, პროგრესული მისწრაფებების მიუხედავად, შესაძლოა კვლავაც ძლიერ ექსპლუატაციური დარჩეს. ეს დინამიკა, სადაც ადგილობრივ ფირმები თუ ცალკეული მადაროელები არიან ჩართულნი, გულისხმობს ისეთ შიდა კონკურენციას და „თვით რეგულაციას“, რომელიც ნეოლიბერალიზმისთვის სახასიათო ინდივიდუალიზებულ და თვითნებურ სოციო-ეკონომიკური მოტივაციების სტრუქტურას იმიტირებს.

ექსტრაქტივიზმის ამგვარი კრიტიკისგან ყველაზე მზურვალე დამცველი ბოლივიის ვიცე პრეზიდენტი ალვარო გარსია ლინერა იყო (Alvaro Garcia-Linera 2012). მის თანახმად, ისინი, ვინც ბოლივიის სოციალური მოძრაობის (MAS) პროგრამებს აგდებით

ახსიათებდნენ, როგორც ექსტრაქტივისტულს, ძირს უთხრიდნენ რეკოლუციურ მთავრობებს, ზღუდავდნენ რა მათ უნარს, გადაენაწილებინათ დოვლათი, და რესურსები ექსპლუატაციის მიღმა შეექმნათ საფუძველი უფრო თანასწორი სოციალური თუ ეკონომიკური ურთიერთობებისთვის. გარსია-ლინერა ამტკიცებდა, რომ ნედლი რესურსის ინდუსტრიების აქტიურ სახელმწიფო კონტროლს გააჩნდა შესაძლებლობა გაუმჯობესებინა ბოლივიელების საცხოვრებელი პირობები, მათ შორის მოსახლეობაში განათლების დონე შიდა ინდუსტრიალიზაციის პროცესების დასაძრავად (Garcia Linera 2012, 109). თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ექსტრაქტივიზმის ზეეკონომიკური ბუნება და მის მასშტაბთან თუ ინტენსივობასთან დაკავშირებული საკითხები გარსია-ლინერას ხედვებში გათვალისწინებული არ იყო.

ბოლივიის შემთხვევაში, საკითხს აპრობლემატა ნედლი რესურსების სექტორში მთავრობის შეზღუდული ჩართულობაც, მიუხედავად რესურსებთან დაკავშირებით მისი ნაციონალისტური დისკურსისა. ასე მაგალითად, სამთო-მოპოვებით სექტორში ბრუნვის ყველაზე დიდი წილი ტრანსნაციონალურ კომპანიებზე მოდის, თუმცა ადგილობრივი მალაროელების უმეტესობა პარტიზანული ტიპის კოოპერატიულ საწარმოებშია დასაქმებული (Francescone 2015). ეს ერთსა და იმავე დროს განაპირობებს დამოკიდებულებას უცხოურ კაპიტალზე, როგორც ეკონომიკის მთავარ ხერხემალზე, და სახიფათო, დეცენტრალიზებულ კუსტარულ მოპოვებაზე, როგორც დასაქმების ძირითად წყაროზე. ამ ვითარებამ, სხვა ფაქტორებთან ერთად, მკვლევარებს უბიძგა ეჭვქვეშ დაეყენებინათ რამდენად შეესაბამება ლათინური ამერიკის ახალი მემარცხენე მთავრობებს „პოსტნეოლიბერალურის“ იარლიყი, იმ მსგავსების გათვალისწინებით, რომელიც მათ კონსერვატორულ მოპოვებითი რეჟიმების მქონე რეგიონებთან უფრო აახლოვებს (Bebbington 2012). უფრო მეტიც, კოლი და ფართინგი (Kohl and Farthing 2012) მიანიშნებენ მოპოვებითი ეკონომიკების ისტორიის განმავლობაში არსებულ სტრუქტურულ წინააღმდეგობაზე, რომელიც ზღუდავდა შესაძლებლობას, მომხდარიყო ნედლი რესურსებიდან მიღებული ამონაგების მიმართვა ნაციონალური დონის სოციალური ცვლილებისკენ. უცხოური ინვესტიციების მონაწილეობის და ბუნებრივი სამყაროს კომოდიფიკაციის გათვალისწინებისას, ნათელი ხდება, რომ ექსტრაქტივიზმი სტრუქტურად შეუთავსებელია სოციალური ტრანსფორმაციის და დეკოლონიზაციის დისკურსებთან - განსაკუთრებით კი ბოლივიასა და ეკვადორში არსებულ ისეთ მიდგომასთან, როგორებიცაა *vivir bien* ან *buen vivir*⁸.

ის, თუ როგორ მიემართება ექსტრაქტივიზმი სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, გარემოს დაცვით თუ კულტურულ განზომილებებს მეტყველებს იმაზე, თუ რამდენად რთულია მისი გაკეთილშობილება, და სავსეა ისეთი შინაგანი წინააღმდეგობებით, რომელსაც მემარცხენე მთავრობები ამ პროცესში წააწყდნენ (Lander 2014). ჩვენი შემოთავაზებაა, რომ მეტი ყურადღება დაეთმოს მომპოვებლური ეკონომიკების

⁸ *Vivir bien/buen vivir* – (ესპ.) ცხოვრება კარგად/კარგად ცხოვრება. ბოლივიასა და ეკვადორში, მათ შორის მკვიდრი ჯგუფების, მაგალითად კეჩუას და აიმარას, წარმომადგენლების მიერ პოპულარიზებული კონცეპტი, რაც ადამიანებისა და ბუნების ჰარმონიულ თანარსებობას გულისხმობს, და, შესაბამისად, შეუსაბამო ექსპორტის მიზნით რესურსების ჭარბ მოპოვებასთან. (მთ. შენ.)

მრავალსახოვან ბუნებას. სვამპამ (Svampa 2012) დაამკვიდრა „სასაქონლო კონსენსუსის“ ტერმინი, რომელიც აღწერს საქონლით ვაჭრობის გადაქცევას ვაშინგტონის კონსენსუსის შემდგომ ეკონომიკურ მოდელად. ეს მოდელი უფრო მეტია, ვიდრე ნეოლიბერალურე ეპოქის სტრუქტურული გარდამქნები. ის თავად ერი-სახელმწიფოებს უბიძგებს მეტი მოქნილობისკენ, რათა ხელი შეეწყოს ექსპორტზე ორიენტირებული ბუნებრივი რესურსების ექსპლუატაციას. ფაქტიურად, ამ პირობებში მოპოვება არა მხოლოდ წარმოების ფორმად, არამედ სოციალური ორგანიზების ფორმის განსაზღვრელადაც გვევლინება.

ნეოექრაქტივისტული მიდგომები რესურსების სუვერენულობაზე მოწოდებებს, ისევე როგორც ამონაგების მოთხოვნას, დაბეგვრის გაზრდას, ანდაც ლიცენზიების გაზრდილი ტარიფებით დაბეგვრას რესურსების ნაციონალიზების დისკურსს აფუძნებენ. ეს დისკურსი, თავის მხრივ, საზრდოობს მფლობელობაზე არსებული იმ წარმოდგენებით, რომლებშიც შენარჩუნებულია კერძო საკუთრების კონცეფცია და მინერალების თუ წიაღის ისეთი აღქმა, რომელიც მათ უცილობლივ ექსპლუატირებისთვის მზა რესურსებად მოიაზრებს, რაც კვლავაწარმოებს და ამკვიდრებს გარემოსადმი კომოდიფიცირებულ დამოკიდებულებას (Mommer 2002). როგორც გუდინასი (Gudynas 2010b) ამტკიცებს, სახელმწიფო და მომპოვებელი საწარმოები, მოპოვებითი ინდუსტრიების მიერ დაფინანსებული სოციალური პროგრამების გენერირებით, ერთმანეთის უერთიერთლეგიტიმაციას ეწევიან. ეს დინამიკა მოითხოვს დებატების არენის ხელახლა შემოსაზღვრას - „მოპოვებაზე დისკურსიები მახინჯდება, გზას სცდება დავებით იმის თაობაზე, თუ როგორ გამოვიყენოთ მოგება მაშინ, როდესაც უკანა პლანზე რჩება კრიტიკული ანალიზი იმაზე, თუ რა როლს თამაშობენ მოპოვებითი ინდუსტრიები განვითარების სტრატეგიებში“ (Gudynas 2010b, 9). მეტიც, სავსებით პრაქტიკული თვალსაზრისით, ბევრ შემთხვევაში ეს იდეალები რიტორიკის დონეზე რჩება და კვლავაც ნარჩუნდება, თუნდაც ნაკლებად ხილული ან მცირე როლით, დამოკიდებულება უცხოური კაპიტალის მონაწილეობაზე, რომელიც შერეული საწარმოო სქემებით განხორციელებული მცირემასშტაბიანი ნაციონალიზების გვერდიგვერდ მიმდინარეობს.

ნეოლიბერალიზმის პირობებში მოპოვებითი/საწარმოო დიქტომიის გადააზრება

მკვიდრი მოსახლეობის ეკოლოგიური მოსაზრებები (Berkes 2008), აქტორ-ქსელის თეორია (Latour 2007) და ცხოველთა კრიტიკულ კვლევებთან (Haraway 2007) დაკავშირებული არაერთი ნაშრომი მეტი ყურადღების დათმობას მოითხოვს იმის ხელახლა გასააზრებლად, თუ როგორ ეწერება ადამიანი ბუნებაში და როგორია მისი მიმართება ბუნებისადმი. მარქსისტული პოლიტიკური ეკოლოგიის ბოლოდროინდელი კრიტიკული ნაშრომები აქცენტს ადამიანი-ბუნების დიქტომიის „კარტეზიანული“ კვლავწარმოების საფრთხეებზე სხვამს (Moore 2011). მკაცრი გამიჯვნა მოპოვებით და საწარმოო სისტემებს შორის, მართლაც რომ კვლავაწარმოებს ამ დიქტომიას. შეიძლება ისიც ვამტკიცოთ, რომ სწორედ ამ ბინარობით განდა

შესაძლებელი ინდუსტრიული საქმიანობების შედეგების „ექსტერნალიზება“ ბუნებრივ და ადამიანურ ბუნებაზე. ადამიანური შრომისა და ეკოსისტემების განუყოფელობის კონცეპტუალიზების სირთულე აჩენს კითხვას, საერთოდ შესაძლებელია თუ არა მომპოვებლობის, როგორც მწარმოებლობისგან სრულად განცალკევებული კატეგორიის გამოყოფა. რამდენად არის მოპოვებისა და წარმოების გამიჯვნა უბრალოდ ე.წ. „ბუნებრივი რესურსების“ ფეტიშიზაციის ხელშეწყობა?

ლათინური ამერიკის მემარცხენე მთავრობების პასუხისმგებლობის მიუხედავად, სტრუქტურული გამოწვევები, რომლებიც მომპოვებლურური ტიპის ნაციონალურ ეკონომიკაზე ტრანზიციას და მასთან დაკავშირებულ ექსპლუატაციის განგრძობას უკავშირდებოდა, მიანიშნებს მომპოვებლობის და მასთან დაკავშირებული ბუნების თუ ადამიანური შრომის (როგორც ბუნების ნაწილის) გარკვეულ აქსპლუატაციურ თვისებებზე. ზემოთ ჩვენ გამოვთქვით მოსაზრება, რომ მოპოვებისთვის განკუთვნილი გარემო, ბუნება და რესურსები აქტიურად იწარმოება პოლიტიკურ-ლეგალური სტრუქტურების მეშვეობით. თუმცა დიალექტიკური, ურთიერთგანმპირობებელი კავშირი მომპოვებლურ ინდუსტრიასა და წარმოებით ფორმებს შორის აქ არ სრულდება: წარმოება, როგორც ადამიანური შრომის ექსპლუატაციური მოპოვებისგან შემდგარი პროცესი, ნეოლიბერალიზმის პირობებში უფრო მეტად მოპოვებლურ ბუნებას იძენს.

ამ ტენდენციის ყველაზე ცხადი მაგალითი, კლასიკური სახით, იქნებოდა სოფლის მეურნეობა, რომელიც თანამედროვე, პოსტ-კეინზიანური ტენდენციების და მასთან დაკავშირებული მიწის მფლობელობის გარდაქმნების პირობებში (ეს განხილულია გლობალური „მიწის მიტაცების“ შესახებ დებატებში [იხ. Borrás and Franco (2012)], უფრო მეტად გადაიქცა მომპოვებლური ხასიათის მქონე ეკონომიკად. ეს განპირობებულია სოფლის მეურნეობის ბაზრების სულ უფრო მზარდი როლით არა რეგიონულ, არამედ ტრანსნაციონალური ბაზრების მომსახურებაში, და მასთან დაკავშირებული შესაძლო შედეგით, რაც ადგილობრივ დონეზე საკვების ხელმისაწვდომობის შეზღუდაზე აისახება. რეზინის დამუშავების და ვერცხლით ადრეული ვაჭრობის კვლევები ცხადად გვახსენებენ ამ ტენდენციებს, ასახავენ რა ეკონომიკურ იმპერიალიზმს ინდუსტრიალიზაციის პირველადი ტალღების პირობებში (Crosby 1986). ფართომასშტაბიანი სოფლის მეურნეობები, რომელთათვისაც საექსპორტო ბაზრის არსებობა ცენტრალურია და [მიწათმოქმედების] მიდგომები, რომლებიც მიწის გამოფიტვას მოიაზრებენ, ისეთ მომპოვებელ ინდუსტრიებს განასახიერებენ, როგორცაა სამთო-მოპოვება თუ ნავთობის ექსპლუატაცია. ჩვენ სერიოზულად ვუდგებით ამ ერთგვარ პოსტ-კარტეზიანიზმს (Moore 2012), მათ შორის აქტორ-ქსელის თეორიას (Castree 2002), ვამტკიცებთ რა, რომ არათუ მოპოვება, როგორც კატეგორია არის თავისთავად ფეტიშისტური, არამედ ნეოლიბერალიზმის პირობებში დანახული ინდუსტრიული წარმოების ფორმა იძენს სულ უფრო მეტად „მოპოვებითი“ განზომილებას. ეს კი გვიბიძგებს უფრო ყურადღებით მოვეპყროთ კაპიტალიზმის ტენდენციას ძირი გამოუთხაროს თავისივე არსებობის საფუძველს, როგორც „მეორე წინააღმდეგობრივობის“ თეზისში (O'Connor 1988) - ფაქტორს, რომელიც კლიმატის ცვლილებაზე ამჟამინდელმა შფოთვამ წინა პლანზე წამოწია.

როგორც ზემოთ განვიხილეთ, ეს დინამიკები მოიცავს გადაჭარბებულ მოპოვებას და ადამიანის და ბუნებების ექსპლუატაციას. სოციალური თუ გარემოსდაცვით საფასურთან დაკავშირებული ხარჯების “ექსტერნალიზაცია”, გლობალური სავალუტო ქსელების გავლით (მაგალითად როგორცაა მაკილადორების⁹ ან ექსპორტის გადამუშავების ზონები) ადამიანური შრომის ჰიპერ-ექსპლუატაცია, და ბოლოდროინდელი Rana Plaza¹⁰-ს კატასტროფა ამის მაგალითებია. ეს მაგალითები, ჯერ კიდევ იმპერიალიზმის დოირდელ “ადგილმდებარეობის ფიქსაციის” (Harvey 2006) მახასიათებელს ეფუძნება, დღეს კი გლობალიზაციის პირობებში მიღწეული სივრცითი დისტანციებით ხდება შესაძლებელი, რომლის უკუეფექტი სულ უფრო ცხადი გახდა მეოცე საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული. ნეოლიბერალიზმის პირობებში კაპიტალისტური შრომის პროცესის, პოლიტიკურ-სამართლებრივი ჩარჩოების გამოყენებით, სულ უფრო მეტად იმეორებს მომპოვებლურ ხასიათს, რომლიც უფრო მეტად უწყობს ხელს ექსპორტზე ორიენტირებულ წარმოებას. როგორც ანკლავებში მეწარმობა, ისე მოპოვებითი უბნები სულ უფრო მეტად ეჩხებებიან შრომითი და გარემოსდაცვით ვალდებულებების თუ კორპორატიულ გადასახადების შემცირებას, რაც უფრო მეტად ამძაფრებს გარემოსთვის მიყენებულ ზიანს.

ამ საკითხთან კავშირში, რაითი (Wright 1999) აღწერს სამუშაო ძალის მიმართ შეცვლილ აღქმას მაკილადორას საწარმოებში, როცა წერს, რომ მექსიკელი ქალის “სამუშაო ძალა, შედეგად, ნაკლებად ღირებულია, ვიდრე მისი შრომა ბევრი სხვა სახით, სწორედ იმის გამო, რომ მისი შრომა ღირებულებას მხოლოდ სამუშაო პროცესიდან მისი გარდაუვალი გამოთიშვის შედეგად იძენს” (Wright 1999, 454). ის ხაზს უსვამს, თუ როგორ მოიხმარება მაკილადორას ინდუსტრიებში ქალების სამუშაო ძალა. კერძოდ, მენეჯერები ავითარებენ სტრატეგიებს, რათა მიიღონ მაქსიმალური სარგებელი ფემინიზებული მშრომელთა ძალისგან, და ამავდროულად ამ ძალის რეპროდუქციასთან დაკავშირებულ ყოველგვარი ხარჯის ექსტერნალიზებას ახდენენ. ამგვარად, ქალები საწარმოო საშუალებებიდან გარდაიქმნებიან საწარმოო ნარჩენებად, და სწორედ ეს გარდაქმნის უნარია დამსაქმებლებისთვის ყველაზე მიმზიდველი (გვ. 470). ადამიანური შრომის საწარმოო ნარჩენად გარდაქმნა, ბუნებრივი რესურსების საწარმოო ნარჩენებად გარდაქმნის პარალელურად მიმდინარეობს, როდესაც ადგილი აქვს ღირებულების მქონე საქმონლის გამოაცალკეებას იმისგან, რაც საბოლოოდ საწარმოო ნარჩენი ხდება. სამუშაო პროცესის იქამდე დაყვანა, სადაც თავად მშრომელები გარდაიქმნებიან ღირებულების მატარებელი ფორმიდან ნარჩენებად, მიანიშნებს მომპოვებლობის ადაპტაციის უნარზე სამუშაო ძალის უზრუნველსაყოფად. სამეცნიერო ნაშრომების ყურადღება ნარჩენებისა და მათი

⁹ მაკილადორა ან მაკილა - კომპანია, რომლის პროდუქციაც ტარიფების, გადასახადებისა და რეგულაციებისგან თავისუფალია და ძირითადად ექსპორტზეა ორიენტირებულია. ასეთი კომპანიები, მხარდაჭერილი ადგილობრივი კანონმდებლობის მიერ, გვხვდება ლათინური ამერიკის ბევრ ქვეყანაში, განსაკუთრებით მექსიკაში, სალვადორში და ნიკარაგუაში. (მთ. შენ.)

¹⁰ Rana Plaza - მრავალსართულიანი კომპლექსი დაკაში, ბანგლადეშში, სადაც განლაგებული იყო სხვადასხვა კომერციული დაწესებულებები, ბანკი, სამკერვალო ფაბრიკები და სხვ. მიუხედავად იმისა, რომ შენობა ავარიული იყო და მას ცხადად ეტყოდობა ბზარები, ფაბრიკის მეპატრონეებმა მშრომელებს უბრძანეს სამუშაოდ მისულიყვნენ. შედეგად, 2013 წლის 24 აპრილს შენობის ჩამოქცევას 1134 ადამიანი ემსხვერპლა, 2500-მდე კი დაშავდა.

განკარგვისადმი, რომელშიც ჩაქსოვილია ადამიანური შრომის უშუალო ღირებულებაც (Gidwani 2013), კიდევ უფრო აპრობლემებს ადამიანური შრომის პროდუქტის კატეგორიზებას საქონლად, და გვეხმარება მოპოვების, როგორც ნეოლიბერალური კატეგორიის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ ნიუანსირებაში.

და ბოლოს, მიუხედავად იმისა, რომ მომპოვებლურ და მწარმოებლურ სისტემებს შორის არსებული განსხვავებების თეორიზებამ მნიშვნელოვანი ყურადღება მიაპყრო რესურსების ექსპლუატაციის ცალკეულ ფორმებს, ფორმებზე მსჯელობამ შეიძლება შენიღბოს მომპოვებელ საქმიანობებში ადამიანური შრომის როლი და გაამყაროს დიქტომიები ადამიანურ და არაადამიანურ ბუნებას შორის. ამის საპირისპიროდ, ადამიანური შრომის ღირებულებაზე მაღალმა კონცენტრირებამ, იმის გათვალისწინების გარეშე, თუ როგორ ქმნიდა სივრცულად დისტანცირებული ბუნებების მოპოვება ისტორიის მანძილზე როგორც არა-ადამიანურ ბუნების კონცეფტს, ისე ადამიანურ შრომას კატეგორიას, აძლიერებს ბუნების ანთროპოცენტრულ აღქმას. საბოლოო ჯამში, როგორც ზემოთ ვამტკიცებთ, ნეოლიბერალიზმის მოპოვებითი ბუნების გათვალისწინება და იმის კრიტიკა, თუ როგორ შექმნეს ბუნებისადმი კარტეზიანულმა მიდგომებმა პირობები ეკოლოგიური კრიზისებისთვის, გვეხმარება მწარმოებლურ და მომპოვებლურ საქმიანობებს შორის მკვეთრი გამიჯვნების პრობლემატიზებაში. ადამიანური შრომისა და ბუნების, როგორც ურთიერთამგები კატეგორიების გაერთიანება, წაახალისებს თეორიას და კვლევას, რომელიც ერთდროულად განიხილავს წარმოებისა და მოპოვების კატეგორიების სოციალურ და სივრცით გავლენებს.

დასკვნა

მომპოვებლური ინდუსტრიების გარშემო მიმდინარე მზარდი დებატები მრავალგვარი პოლიტიკური ანალიზიდან გამომდინარეობს და ბუნებრივი რესურსების სწორი მართვის სხვადასხვა პოლიტიკური მიდგომებს ადვოკატირებს. ბოლო წლებში, კვლევითი სფერო გაფართოვდა და მოიცვა ფინანსიალიზაციის და სპეკულაციის როლი მომპოვებელი ინდუსტრიების მხარდაჭერაში. უკვე ცხადია, რომ რესურსების ექსპლუატაცია ვერ დაიყვანება განვითარების თეორიებამდე ან საშინაო პოლიტიკის ვიწრო მიდგომებამდე, რომლებიც მიზნად ისახავენ დაუპირისპირდნენ მოსაკრებლის ძიების მიდრეკილების ტენდენციებს. ამის სანაცვლოდ, მეცნიერულმა ყურადღებამ ნათელი მოჰფინა მოპოვებითი დინების გლობალურ ბუნებას და მოითხოვა რესურსების გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის, ისევე როგორც მათი შიდა პოლიტიკური, კულტურული და სოციალური კავშირების ანალიზი. ვაცნობიერებდით რა მოპოვებითი ინდუსტრიების ექსპანსიას და თანამედროვე გლობალურ პოლიტიკონომიურ და ეკოლოგიურ საკითხებთან მათ ურთიერთდაკავშირებულობას, აქ განვიხილეთ ე.წ. მომპოვებლური და მწარმოებლური ეკონომიკების ურთიერთგანმაპირობებელი ბუნება, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო ნეოლიბერალიზმის პირობებში არსებული გლობალური კაპიტალისტური ურთიერთობების მრავალდონიანი აღქმა.

მომპოვებლური ინდუსტრიების მწარმოებლური ინდუსტრიებისგან გამიჯვნით, მეცნიერებამ დროთა განმავლობაში ყალბი დიქტომია შექმნა. დიქტომია, რომელიც

ყურადღების მიღმა ტოვებს შრომის როლს რესურსების მოპოვებაში და ეყრდნობა ადამიანურ შრომასა და ბუნებას შორის ფანტაზირებულ დაყოფას. ზემოთ ჩვენ გამოვავლინეთ მრავალი შესაძლებლობები საწარმოო და მოპოვებითი სტრუქტურების ურთიერთაგების ანალიზისთვის, რომელიც ნათელს მოჰფენს როგორც მომპოვებლობის ბუნება-ინტენსიური ფორმის კლასიკურ გაგებას, ასევე წარმოების ნეოლიბერალურ ფორმებს. როგორც ჩანს, გლობალიზებული წარმოების ჯაჭვები იმიტირებენ მომპოვებლურ პროცესებს როდესაც ახდენენ საბოლოო პროდუქტის სხვადასხვა კომპონენტების ერთმანეთისგან იზოლირებას, მათ შორის ადამიანური შრომისაც, და შედეგად ამოიცნობენ მათი მოპოვების დისკრეტულ მეთოდებს. ამ ჯაჭვების კოლექტიური ანალიზი, რომელიც ხელშეწყობილია საქონლის გლობალური ჯაჭვის ანალიზის მიდგომებით (Gereffi 1999, Bridge 2008, Zalik 2008b), გვეხმარება გავაერთიანოთ მოპოვება და წარმოება როგორც უცილობლად გადაუჭვავილი პროცესები. ამგვარად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „ბუნებრივი“ რესურსების, და მასთან დაკავშირებული მომპოვებლური ინდუსტრიების კონცეპტუალიზება სასაქონლო წარმოებად, რომელთა განმასხვავებელი თავისებურებებიც არ მიემართება მათი წარმოების ფორმებს, შეიძლება მცდარი დაშვება იყოს, იმ პირობებში, როდესაც მომპოვებლობა განსხვავდება მთელი რიგი წარმოების ფორმებისგან. ეს დილემები ცხადად აჩვენებენ, რომ საჭიროა თანამედროვე ნეოლიბერალიზმის პირობებში მოპოვებითი და საწარმოო პრაქტიკების მეტი კომპარატიული და რელაციონალისტური თეორიზება.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Amin, S. 1977. *Imperialism and Unequal Development*. New York: Monthly Review Press.
- Auty, R.M. 1993. *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. London and New York: Routledge.
- Baran, P.A. 1968. *Political Economy of Growth*. New York: Modern Reader Paperbacks.
- Bebbington, A. 2012. *Underground Political Ecologies: The Second Annual Lecture of the Cultural and Political Ecology Specialty Group of the Association of American Geographers*. *Geoforum*, 43.6: 1152–62.
- Berkes, F. 2012. *Sacred Ecology*. New York: Routledge.
- Bina, C. 2006. *The Globalization of Oil: A Prelude to a Critical Political Economy*. *International Journal of Political Economy*, 35.2: 4–34.
- Blaut, J.M. 1994. *Robert Brenner in the Tunnel of Time*. *Antipode*, 26.4: 351–74.
- Borras, S.M., and Franco, J.C. 2012. *Global Land Grabbing and Trajectories of Agrarian Change: A Preliminary Analysis*. *Journal of Agrarian Change*, 12.1: 34–59.
- Brenner, R. 1977. *The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism*. *New Left Review*, 104. August: 25–92.
- Bridge, G. 2004. *Contested Terrain: Mining and the Environment*. *Annual Review of Environment and Resources*, 29.1: 205–59.
- . 2008. *Global Production Networks and the Extractive Sector: Governing Resource-Based Development*. *Journal of Economic Geography*, 8.3: 389–419.
- Bridge, G., and Le Billon, P. 2012. *Oil*. Cambridge and Malden, MA: Polity.
- Bunker, S.G. 1984. *Modes of Extraction, Unequal Exchange, and the Progressive Underdevelopment of an Extreme Periphery: The Brazilian Amazon, 1600–1980*. *American Journal of Sociology*, 89.5: 1017–64.
- Bunker, S.G., and Ciccantell, P.S. 2005. *Globalization and the Race for Resources*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Burkett, P. 1999. *Marx and Nature*. London: St Martin's Press.

- Campbell, B. 2003. Factoring in Governance is Not Enough: Mining Codes in Africa, Policy Reform and Corporate Responsibility. *Minerals and Energy - Raw Materials Report*, 18.3: 2–13.
- Castree, N. 2002. False Antitheses? Marxism, Nature and Actor-Networks. *Antipode*.
- Clark, B., and Foster, J.B. 2009. Ecological Imperialism and the Global Metabolic Rift: Unequal Exchange and the Guano/Nitrates Trade. *International Journal of Comparative Sociology*, 50.3–4: 311–34.
- Coase, R.H. 1937. The Nature of the Firm. *Economica*, 4.16: 386–405.
- . 1998. The New Institutional Economics. *The American Economic Review*, 88.2: 72–4.
- Coronil, F. 1997. *The Magical State: Nature, Money, and Modernity in Venezuela*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- . 2000. Toward a Critique of Globalcentrism: Speculations on Capitalism’s Nature. *Public Culture*, 12.2: 351–74.
- Crosby, A.W. 1986. *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe, 900–1900*.
- Deneault, A., and Sacher, W. 2012. *Imperial Canada Inc.: Legal Haven of Choice for the World’s Mining Industries*. Vancouver: Talonbooks.
- Emel, J., and Huber, M.T. 2008. A Risky Business: Mining, Rent and the Neoliberalization of ‘Risk’. *Geoforum*, 39.3: 1393–407.
- Escobar, A. 1995. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Foster, J.B. 1999. Marx’s Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology. *American Journal of Sociology*, 105.2: 366–405.
- . 2002. Capitalism and Ecology II: The Nature of the Contradiction. *Monthly Review*, 54.4: 6–16.
- Francescone, K. 2015. Cooperative Miners and the Politics of Abandonment in Bolivia. *The Extractive Industries and Society*, 2.4: 746–55.
- Frank, A.G. 1969. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. Rev. and enlarged edn. New York: Monthly Review Press.
- Furtado, C. 1976. *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garcia Linera, A. 2012. *La Geopolitica de La Amazonia*. La Paz: Vicepresidencia del Estado.
- Gereffi, G. 1999. A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries. Institute of Development Studies. Retrieved from <http://www.ids.ac.uk/ids/global/pdfs/gereffi.pdf>
- Gidwani, V. 2013. Six Theses on Waste, Value, and Commons. *Social & Cultural Geography*, 14.7: 773–83.
- Girvan, N. 1978. *Corporate Imperialism: Conflict and Expropriation: Transnational Corporations and Economic Nationalism in the Third World*. New York: Monthly Review Press.
- Graham, Y. 2013. *The Africa Mining Vision: Looking beyond the Boom, Bust and Boom of Global Mineral Markets towards Structural Transformation*. Paper presented at the Conference on the South in the Global Economic Crisis, Geneva, 31 January. Retrieved from http://www.southcentre.int/wp-content/uploads/2013/08/Ev_130201_YGraham.pdf
- Gudynas, E. 2010a. El Nuevo Extractivismo Progresista. *El Observador Del OBIE*, 8: 1–10.
- . 2010b. *The New Extractivism of the 21st Century: Ten Urgent Theses about Extractivism in Relation to Current South American Progressivism*. Washington, DC: Center for International Policy.
- Haraway, D.J. 2007. *When Species Meet*. Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- Harvey, D. 2003. *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- . 2006. *Spaces of Global Capitalism*. London: Verso.
- Karl, T.L. 1997. *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*. Berkeley: University of California Press.
- Kohl, B., and Farthing, L. 2012. Material Constraints to Popular Imaginaries: The Extractive Economy and Resource Nationalism in Bolivia. *Political Geography*, 31.4: 225–35.
- Labban, M. 2008. *Space, Oil and Capital*. New York: Routledge.
- Lander, E. 2014. *Neoextractivismo Como Modelo de Desarrollo En America Latina y Sus Contradicciones*. Heinrich Boll Stiftung. Retrieved from boell.org/sites/default/files/edgardolander.pdf
- Latour, B. 2007. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. 1st edn. New York: Oxford University Press.
- Leiva, F.I. 2008. *Latin American Neostructuralism: The Contradictions of Post-Neoliberal Development*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Marx, K. 1993. *Capital: A Critique of Political Economy*, Vol. 3. Fernbach, D, trans. London: Penguin Classics.

- McNally, D. 1981. Staple Theory as Commodity Fetishism: Marx, Innis and Canadian Political Economy. *Studies in Political Economy*, 6: 35–63.
- Mitchell, T. 1998. Fixing the Economy. *Cultural Studies*, 12.1: 82–101.
- . 2002. McJihad: Islam in the US Global Order. *Social Text*, 73: 1–18.
- . 2011. *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*. New York: Verso.
- Mommer, B. 2002. *Global Oil and the Nation State*. New York: Oxford University Press.
- Moore, J.W. 2000. Environmental Crises and the Metabolic Rift in World-Historical Perspective. *Organization & Environment*, 13.2: 123–57.
- . 2003. The Modern World-System as Environmental History? Ecology and the Rise of Capitalism. *Theory and Society*, 32.3: 307–77.
- . 2011. Ecology, Capital, and the Nature of Our Times: Accumulation and Crisis in the Capitalist World-Ecology. *American Sociological Association*, 27.1: 107–46.
- . 2014. The Capitalocene Part I: On the Nature and Origins of Our Ecological Crisis. Retrieved from http://www.jasonwmoore.com/uploads/The_Capitalocene_Part_I_June_2014.pdf
- Nitzan, J., and Bichler, S. 1995. Bringing Capital Accumulation Back In: The Weapondollar-Petrodollar Coalition-Military Contractors, Oil Companies and Middle East 'Energy Conflicts'. *Review of International Political Economy*, 2.3: 446–515.
- O'Connor, J. 1988. Capitalism, Nature, Socialism a Theoretical Introduction. *Capitalism Nature Socialism*, 1.1: 11–38.
- Powell, W.W., and Di Maggio, P.J. 2012. *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Prebisch, R. 1950. *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*. New York: United Nations Department of Economic Affairs.
- Rosales, A. 2013. Going Underground: The Political Economy of the 'Left Turn' in South America. *Third World Quarterly*, 34.8: 1443–57.
- Smith, N. 2007. Nature as Accumulation Strategy. *Socialist Register*, 43: 16.
- Sunkel, O., and Paz, P. 1970. *El Subdesarrollo Latinoamericano y la Teoria del Desarrollo*. Madrid: Siglo Veintiuno de Espa.a.
- Svampa, M. 2012. Consenso de los Commodities, Giro Ecoterritorial y Pensamiento Cr.tico en Am.rica Latina. *Observatorio Social de Am.rica Latina*, 32.November: 15–38.
- Veltmeyer, H., and Petras, J. 2014. *The New Extractivism: A Post-Neoliberal Development Model Or Imperialism of the 21st Century?* London: Zed.
- Watts, M. 2004. Resource Curse? Governmentality, Oil and Power in the Niger Delta, Nigeria. *Geopolitics*, 9.1: 50–80.
- Wright, M.W. 1999. Dialectics of Still Life: Murder, Women, and Maquiladoras. *Public Culture*, 11.3: 453–74.
- Zalik, A. 2008a. Oil Sovereignties in the Mexican Gulf and Nigerian Niger Delta, in Omeje, K., ed. *Extractive Economies in the Global South: Multi-Regional Perspectives on Rentier Politics*. London: Ashgate:181–98.
- . 2008b. Liquefied Natural Gas and Fossil Capitalism. *Monthly Review*, 60.6: 41–53.